

ЦАЛИН Р. В.,
здобувач кафедри екологічного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 351.777.61(477)

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ВІДХОДИ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються принципи правового регулювання відносин права власності на відходи. Автором доводиться, що відносини права власності на відходи регулюються нормами екологічного, цивільного та адміністративного права. Вищевказується та обґрунтовується теза про існування комплексного правового інституту права власності на відходи, який має свої власні принципи, що діють поряд із основоположними, загальноправовими та галузевими принципами права.

Ключові слова: відходи, право власності на відходи, принципи права, правовий інститут, принципи правового інституту.

В статье рассматриваются принципы правового регулирования отношений права собственности на отходы. Автором доказывается, что отношения права собственности на отходы регулируются нормами экологического, гражданского и административного права. Высказывается и обосновывается тезис о существовании комплексного правового института права собственности на отходы, который имеет свои собственные принципы, действующие вместе с основополагающими, общеправовыми и отраслевыми принципами права.

Ключевые слова: отходы, право собственности на отходы, принципы права, правовой институт, принципы правового института.

The principles of legal regulations of relations of property right to waste were researched in article. The author has proved that relations of property right to waste are regulated with rules of ecological, civil and administrative law. It is expressed and proved opinion of complex legal institute of property right of waste with its own principles acting together with basic, general legal principles and principles of branches of law.

Key words: waste, property right of waste, principles of law, legal institute, principles of legal institute.

Вступ. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про відходи» відходи є об'єктом права власності [1]. При цьому на сьогодні в Україні відсутнє належне визначення на нормативно-правовому рівні статусу відходів як об'єкта права власності, визначення відповідальності власників таких відходів за їх правильне та безпечне використання, переробку та утилізацію за необхідністю. Така ситуація призводить до безвідповідального ставлення власників відходів до свого обов'язку забезпечити належне збирання, сортування (за необхідності) та переробку чи утилізацію відходів, які виникли в результаті діяльності власника або були придбані ним у порядку, передбаченому чинним законодавством України.

Правове регулювання відносин права власності на відходи здійснюється нормами різних галузей права: екологічного, цивільного, адміністративного. При цьому важливе значення має встановлення принципів правового регулювання даної групи правовідносин.

Необхідно відзначити, що принципи правового регулювання відносин права власності на відходи на монографічному рівні представниками науки екологічного права не досліджу-

валися. В Україні окремі питання поводження з відходами розглядалися в кандидатських дисертаціях Н.О. Максименцевої, В.О. Юрескул, О.Ю. Кронди, А.В. Запорозчук.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз принципів правового регулювання відносин права власності на відходи в Україні.

Результати дослідження. Відходами відповідно до ст. 1 Закону України «Про відходи» є будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення, і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [1].

Теорія права також надає визначення поняттю «відходи». На думку В.О. Юрескул, відходами можна визначити будь-які матеріали, предмети, речовини, що утворюються в процесі життя та діяльності людини, функціонування свійських біологічних істот, природних і техногенних ситуацій, яких власник позбувається, має намір або повинен позбутися, та щодо яких на даний момент в Україні не існує відповідних технологій та виробничо-технологічних і/або економічних передумов для утилізації та переробки [2, с. 7]. На думку Е.Ф. Раїмової, відходи можна визначити, як матеріали, речовини, вироби, які або утворилися в процесі виробництва, та не є при цьому кінцевою метою виробничого процесу, або втратили повністю чи частково свої споживчі властивості в процесі суспільного чи особистого споживання. Зазначені матеріали, речовини, вироби з тих чи інших причин не придатні для подальшого використання [3, с. 10].

Західна наукова думка виходить із того, що відходами є те, що не може бути використане їх власником в тому вигляді, в якому вони існують без їх переробки чи ремонту, а тому він від них позбувається (роботи Еріка Аченкенга, Вікі Лутуй, Жанет Еллен Мейдер, Марії Бланко [4, с. 12–13; 5, с. 28; 6, с. 5; 7, с. 16]).

Таким чином, можна виділити такі ознаки відходів: а) втрата матеріалами, речовинами, предметами їх властивостей для подальшого використання за призначенням без певного впливу на них; б) відсутність у власника можливості чи наміру певним чином впливати на матеріали, речовини чи предмети з метою отримання від них користі; в) передача матеріалів, речовин чи предметів їх власником іншим особам, що можуть використовувати їх у виробничому процесі як сировину, чи з іншою метою.

Враховуючи вказані ознаки, визначимося із нормами права, за допомогою яких здійснюється правове регулювання відносин права власності на відходи.

У першу чергу в Законі України «Про відходи» регулюються питання суб'єктів права власності на відходи, окремі підстави набуття та припинення права власності на відходи, зокрема за державою та територіальними громадами; визначаються особливості переходу права власності на відходи у разі зміни власника чи користувача земельної ділянки, на якій такі відходи розміщені. Крім того, закріплені загальні питання виявлення та обліку безхазяйних відходів регулювання [1]. Правове регулювання відносин права власності на відходи також здійснюється нормами Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». В першу чергу в статті 55 даного нормативно-правового акту передбачається, що суб'єкти права власності на відходи повинні вживати ефективних заходів для зменшення обсягів утворення відходів, а також для їх утилізації, знешкодження або розміщення [8].

Окремі положення щодо правового регулювання відносин права власності на відходи мають місце і в інших законах. У Законі України «Про поводження з радіоактивними відходами» передбачається, що радіоактивні відходи переходять у власність держави з часу підписання документа про передачу радіоактивних відходів від ліцензіата, в результаті діяльності якого вони утворилися. До передачі радіоактивних відходів у власність держави ліцензіат, внаслідок діяльності якого утворюються радіоактивні відходи, несе відповідальність за радіаційний захист та безпеку під час поводження з радіоактивними відходами (ст. 12) [9]. У ст. 7 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» закріплено обов'язок підприємств, установ та організацій у випадках, передбачених санітарними нормами, забезпечувати лабораторний контроль за виконанням вимог цих норм щодо безпеки використання (зберігання, транспортування тощо) відходів, утворених внаслідок їх діяльності [10].

Особливим видом відходів є металобрухт, правовий статус якого визначається Законом України «Про металобрухт». Як зазначається в ст. 1 даного нормативно-правового акту, власником металобрухту є юридична або фізична особа, яка володіє, користується і розпоряджається належним їй металобрухтом у межах, визначених законом. Купівля та/або реалізація металобрухту – діяльність, пов'язана із передачею права власності на металобрухт іншому власнику в обмін на еквівалентну суму коштів або боргових зобов'язань. У ст. 4 передбачається, що оформлення документів, що засвідчують набуття права власності на металобрухт, та актів приймання металобрухту є обов'язковим. Ці документи повинні знаходитися у власника металобрухту та зберігатися протягом одного року [11].

На сьогодні в Україні діють й деякі інші закони та підзаконні нормативно-правові акти у галузі екологічного права щодо впорядкування окремих питань права власності на відходи. Питання, не врегульовані екологічними нормами, регулюються приписами цивільного законодавства, зокрема Цивільним кодексом України [12]. Цивільний кодекс є ключовим нормативно-правовим актом у сфері регулювання відносин права власності; він визначає загальні засади реалізації прав власності, права та обов'язки власника, об'єкти права власності, гарантії права власності, відповідальність за порушення права власності, способи захисту права власності тощо.

Крім того, суб'єктами права власності на відходи є, у тому числі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Також ними здійснюється управління поводження з відходами як з об'єктом права власності. Отже, окремі особливості поводження з відходами в частині компетенції по розпорядженню ними як об'єктом права власності регулюються законодавством у сфері регулювання діяльності органів місцевого самоврядування та державної влади.

Таким чином, можна зробити висновок, що правове регулювання відносин права власності на відходи носить комплексний характер, оскільки здійснюється нормами екологічного, цивільного та адміністративного права.

Постає питання: чи можна вести мову про існування правового інституту права власності на відходи? Для відповіді на дане питання визначимося із розумінням правового інституту в теорії права.

На думку С.С. Алексєєва, правовим інститутом є сукупність правових норм, основною функцією якої є забезпечення цільного, відносно закінченого регулювання в межах своєї ділянки суспільних відносин даного виду чи роду. Тобто правовий інститут має бути наділений повним «комплектом» норм, за допомогою яких можливо охопити всі основні моменти регулювання відповідної ділянки [13, с. 104–105].

З погляду А.Б. Венгерова, правовими інститутами є більш великі об'єднання правових норм за загальним предметом регулювання. Правові інститути дозволяють комплексно, всебічно регулювати, впорядковувати відповідний вид суспільних відносин [14, с. 222].

З точки зору О.А. Кірімової, правовий інститут – відокремлений комплекс правових норм, що регулює за допомогою специфічних засобів та способів однорідний вид чи сторону суспільних відносин [15, с. 15].

Теорія права виділяє ознаки правового інституту. Так, С.С. Алексєєв серед ознак правового інституту називає такі: 1) кожен правовий інститут, з точки зору регулятивних властивостей, забезпечує самостійний регулятивний вплив на певну ділянку відносин; 2) кожен правовий інститут у процесі регулювання певної частини суспільних відносин відрізняється фактичною та юридичною однорідністю; 3) своєрідність властивої інституту юридичної конструкції. Все це (єдність регулятивних властивостей, інтелектуально-вольового, юридичного змісту) свідчить про існування стійкої правової спільноти [13, с. 106–107].

О.А. Кірімова також виділяє ознаки правових інститутів, зокрема такі: 1) відносна самостійність; 2) специфічність способу правового регулювання; 3) наявність чи принципова можливість формування загальних понять у рамках видових явищ [15, с. 14].

Щодо існування правового інституту права власності на відходи зазначимо, що норми різних галузей права, спрямованих на врегулювання відносин права власності на відходи, хоча й містяться в різних нормативно-правових актах, однак забезпечують самостійне, «закінчене» регулювання групи відносин права власності саме на відходи – особливий об'єкт права

власності, поведження із яким потребує специфічного правового регулювання. Таким чином, теоретично є обґрунтованим існування правового інституту права власності на відходи.

Відносно принципів права зазначимо наступне. С.С. Алексєєв під принципами права розуміє вихідні нормативно-керівні начала, що характеризують його зміст, його основи, закріплені в ньому закономірності суспільного життя [16, с. 98].

О.Ф. Скакун розуміє під принципами права загальноприйняті норми-ідеї найвищого авторитету, що слугують основними засадами правового регулювання суспільних відносин, спрямовують їх учасників на встановлення соціального компромісу і порядку [17, с. 237].

О.О. Уварова під принципами права розуміє систему вимог до належної поведінки людей, які відображають визнані у суспільстві цінності і утворюють спрямовану на регулювання суспільних відносин ієрархічну єдність [18, с. 55].

Теорія держави та права визначає, що принципи права поділяються на основоположні принципи права, загальні, міжгалузеві, галузеві, підгалузеві принципи права та принципи правових інститутів [19, с. 125–133].

Основоположні та загальні принципи права поширюють свою дію, у тому числі й на відносини права власності на відходи, як і принципи екологічного, цивільного та адміністративного права. Зокрема, основні принципи охорони навколишнього природного середовища містяться в ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Окремі з них за своєю сутністю поширюють свою дію й на відносини права власності на відходи, а саме: а) принцип пріоритетності вимог екологічної безпеки, обов'язковості додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів; б) принцип гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей; в) принцип запобіжного характеру заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; г) принцип екологізації матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій; д) принцип гласності і демократизму при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду; е) принцип наукового обґрунтування нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище; є) принцип компенсації шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища; ж) принцип поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища [8]. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про відходи», основними принципами державної політики у сфері поведження з відходами, які поширюють свої дії й на відносини права власності на відходи, є: а) принцип пріоритетного захисту навколишнього природного середовища та здоров'я людини від негативного впливу відходів; б) принцип забезпечення ощадливого використання матеріально-сировинних та енергетичних ресурсів; в) принцип науково обґрунтованого узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства щодо утворення та використання відходів з метою забезпечення його сталого розвитку [1].

Крім того, на відносини права власності на відходи поширюють свою дію й такі принципи цивільного права, як: а) принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини; б) принцип неприпустимості позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; в) принцип свободи договору; г) принцип судового захисту цивільного права та інтересу; д) принцип справедливості, добровільності та розумності, закріплені в ст. 3 Цивільного кодексу України [12].

Однак, особливо важливе значення має встановлення принципів правового інституту відносин права власності на відходи. Їх визначення базується на основоположних, загальноправових та галузевих принципах права із урахуванням особливостей інституту права власності на відходи, як то об'єкта правовідносин, що регулюються нормами даного інституту, суб'єктного складу тощо. Враховуючи дані обставини, розглянемо можливі принципи правового інституту права власності на відходи.

По-перше, принципом правового інституту права власності на відходи є принцип відповідальності власника відходів за всі ризики, пов'язані із їх утворенням, збиранням,

перевезенням, сортуванням, зберіганням та захороненням до моменту переходу права власності на відходи. Даний принцип необхідно розуміти таким чином, що власник відходів відповідальний за дотримання приписів чинного законодавства щодо порядку поводження з відходами певного виду. Наприклад, ст. 33 Закону України «Про відходи» передбачає, що зберігання та видалення відходів здійснюються відповідно до вимог екологічної безпеки та способами, що забезпечують максимальне використання відходів чи передачу їх іншим споживачам [1].

По-друге, принципом правового інституту права власності на відходи можна вважати принцип обов'язку власника відмовитися від права власності на відходи у випадках, визначених законодавством. Виокремлення даного принципу пов'язано із тим, що через свої фізичні та хімічні властивості окремі види відходів можуть зберігатися лише в спеціальних умовах.

По-третє, принципом правового інституту права власності на відходи можна визначити принцип заборони вільної відмови власника від свого права власності на відходи. Вказаний принцип необхідно розуміти так: власник відходів позбавлений можливості свавільно позбуватися у будь-який момент свого права власності на них у випадку відсутності у власника подальшого бажання чи можливості використовувати відходи в побуті чи у виробництві через втрату ними своїх первинних властивостей. Власник має право відмовитися від свого права на відходи у спосіб та у місці, визначені чинним законодавством України. Такі особливості диференціюються в залежності від виду відходів, власник яких відмовляється від свого права власності. Наприклад, власники побутових відходів забезпечують роздільне збирання побутових відходів на спеціально відведених для цього майданчиках (ст. 35-1 Закону України «Про відходи») [1]. Власники небезпечних відходів зобов'язані відмовитися від свого права власності на них шляхом передачі небезпечних відходів суб'єктам господарювання, що мають ліцензію на здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами (ст. 34 Закону України «Про відходи») [1].

По-четверте, принципом правового інституту права власності на відходи слід вважати принцип матеріальної відповідальності власника відходів за їх переробку чи утилізацію у випадках, визначених законом. Під даним принципом необхідно розуміти те, що власник відходів повинен здійснювати плату за переробку та утилізацію відходів, від права власності на які він відмовляється. Наприклад, власники відходів сплачують за житлово-комунальну послугу вивезення побутових відходів суб'єкту господарювання, який визначений виконавцем даної житлово-комунальної послуги.

Висновки. Відходи є об'єктом права власності. Відносини права власності регулюються нормами екологічного, цивільного та адміністративного права, що складають комплексний правовий інститут. Принципами даного правового інституту можна виділити: принцип відповідальності власника відходів за всі ризики, пов'язані із їх утворенням, збиранням, перевезенням, сортуванням, зберіганням та захороненням до моменту переходу права власності на відходи; принцип обов'язку власника відмовитися від права власності на відходи у випадках, визначених законодавством; принцип заборони вільної відмови власника від свого права власності на відходи; принцип матеріальної відповідальності власника відходів за їх переробку чи утилізацію у випадках, визначених законом.

Список використаних джерел:

1. Про відходи. Закон України від 5 березня 1998 року № 187/98-ВР. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>.
2. Юрескул В.О. Правове регулювання поводження з побутовими відходами в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / В.О. Юрескул; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – 16 с.
3. Раимова Э.Ф. Правовое регулирование обращения с отходами [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Э.Ф. Раимова; Оренбургский государственный университет. – Оренбург, 1997. – 21 с.
4. Achankeng E. Sustainability in Municipal Solid Waste Management in Bamenda and Yaounde, Cameroon [Computer-assisted resource] / Eric Achankeng ; Thesis submitted for Degree

- of Doctor of Philosophy. – Adelaide : University of Adelaide, 2004. – 379 p. – Access mode: <https://digital.library.adelaide.edu.au/dspace/handle/2440/38002>.
5. Lutui V. Waste Management Practices, Perceptions and Attitudes in Tonga [Computer-assisted resource] / Vika Lutui; Thesis of the Master of Science. – Wollongong : University of Wollongong, 2001. – 268 p. – Access mode: <http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=3897&context=theses>.
6. Mader J.E. Applying the Integrated Solid Waste Management Framework to Waste Collection System in Aguascalientes, AGS, Mexico [Computer-assisted resource] / Janet Ellen Mader. – Waterloo : Waterloo University, 2011. – 206 p. – Access mode: https://uwspace.uwaterloo.ca/bitstream/10012/6002/1/Mader_Janet.pdf.
7. Blanco M.M. Life Cycle Model of Waste to Energy Technologies in Spain and Portugal [Computer-assisted resource] / Maria Magallo Blanco. – Cantabria : University of Cantabria, 2014. – 217 p. – Access mode: <http://repositorio.unican.es/xmlui/bitstream/handle/10902/6267/TesisMMB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
8. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон Верховної Ради УРСР від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
9. Про поводження з радіоактивними відходами. Закон України від 30 червня 1995 року № 255/95-ВР. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/255/95-%D0%B2%D1%80>.
10. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення. Закон України від 24 лютого 1994 року № 4004-ХІІ. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4004-12>.
11. Про металобрухт. Закон України від 5 травня 1999 року № 619-ХІV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/619-14>.
12. Цивільний кодекс України. Закон від 16 січня 2003 року № 435-ІV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
13. Алексеев С.С. Собрание сочинений [Текст] / С.С. Алексеев. – В 10 т. – Т. 2: Специальные вопросы правоуказания. – М. : Статут, 2010. – 471 с.
14. Венгеров А.Б. Теория государства и права [Текст] / А.Б. Венгеров : Учебник для юридических вузов, 3-е изд. – М. : Юриспруденция, 2000. – 528 с.
15. Киримова Е.А. Правовой институт: понятие и виды [Текст] : Учебное пособие / Е.А. Киримова ; под ред. профессора И.Н. Сенякина. – Саратов, 2000. – 55 с.
16. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2-х томах. Т. 1 [Текст] / С.С. Алексеев. – М. : Юридическая литература, 1981. – 360 с.
17. Скакун О.Ф. Теория права і держави [Текст] : Підручник / О.Ф. Скакун. – 2-е видання. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
18. Уварова О.О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика [Текст] : монографія / О.О. Уварова. – Харків : «Друкарня МАДРИД», 2012. – 196 с.
19. Теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришина, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. – Х. : Право, 2014. – 368 с.

